

Тема 4. Провідні ідеї зарубіжних та вітчизняних дослідників-психолінгвістів

Можна сказати, що предтечею психолінгвістики був творець наукової лінгвістики – Вільгельм фон Гумбольдт. Саме йому належить ідея мовленнєвої діяльності і розуміння мови як сполучної ланки між соціумом («громадськістю») та людиною.

Учень В. фон Гумбольдта Г. Штейнталь, – на відміну від свого вчителя, який розглядав мову в її діалектиці – і як процес, і як готову дійсність, і як частину психічної діяльності людини, і як суспільне явище, – розумів мову лише як процес. Г. Штейнталь писав про мову: «Вона не спочиваюча сутність, а протікаюча діяльність... Мова не є щось існуюче, як порох, але процес, як вибух». При цьому він розглядав мову виключно як індивідуально-психічне утворення. Механізм індивідуальної мовленнєвої діяльності Г. Штейнталь розумів наступним чином: «Ми повинні чітко розрізняти три моменти, які діють при говорінні: органічну механіку, психічну механіку і те, яке підлягає вираженню... понятійний чи світоглядний зміст. Метою мови є представлення і відображення змісту з допомогою психічної та органічної механіки. Ми можемо уявити собі органічну механіку у вигляді органу, психічну механіку у вигляді органіста, зміст – у вигляді композитора». Звернемо увагу, що для Г. Штейнтала «понятійний зміст» – це зміст індивідуальної свідомості, що виявляється шляхом самоспостереження (інтроспекції).

Ідеї В. Гумбольдта та Г. Штейнтала розвинулись в роботах відомого вітчизняного вченого – лінгвіста О. О. Потебні. На думку О. О. Потебні, мовленнєвий акт – це явище виключно психічне, але мова, слово вносить в цей акт культурне, соціальне начало.

Великий внесок у розвиток лінгвістичної науки і створення передумов до виникнення психолінгвістики зробив відомий вітчизняний лінгвіст І. О. Бодуен де Куртене, який визначав мову як складне об'єктивно психічне явище, що складається із багатьох груп різноманітних уявлень. Першим його

елементом є фонації, яким відповідають групи фонаційних уявлень і уявлень фізіологічних рухів. Другий елемент – психічний. Його утворюють групи аудиторійних уявлень – уявлень акустичних результатів вказаних вище фізіологічних рухів. Третій елемент – церебрації – це групи виключно церебраційних уявлень.

І. О. Бодуен де Куртене вважав, що «сутність людської мови виключно психічна. Існування та розвиток мови зумовлено чисто психічними законами. Немає і не може бути в мовленні людському чи в мові жодного явища, яке не було б разом з тим психічним».

Основоположник лінгвістики XX століття, швейцарський вчений Фердинанд де Соссюр чітко розмежував власне мову («*langue*») як абстрактну надіндивідуальну здатність («*faculte du langage*») як функцію індивіда (обидві ці категорії він об'єднував в понятті *langage*, чи мовленнєвої діяльності) і мовлення («*parole*») — індивідуальний акт, що реалізує мовну здатність через посередництво мови як соціальної системи. Система понять, запропонована Ф. де Соссюром, знайшла відображення в канонічному тексті його «Курсу загальної лінгвістики», опублікованому вже після смерті автора. Подальший розвиток концепція Ф. де Соссюра отримала в працях відомого вітчизняного лінгвіста Л. В. Щерби, який ввів поняття «психофізіологічної мовленнєвої організації індивіда», що є, разом з обумовленою нею мовленнєвою діяльністю «соціальним продуктом». Принципово важливою для вітчизняної психолінгвістики є робота Л.В. Щерби «Про потрійний аспект мовленнєвих явищ та експерименті в мовознавстві». В ній було запропоновано як предмет лінгвістики розглядати наступні три аспекти мови.

Перший аспект – це мовленнєва діяльність, під якою вчений розумів процеси говоріння та розуміння. При цьому він відзначав, що процеси розуміння, інтерпретації знаків є не менш активними, ніж процеси промовляння звуків, говоріння (те як ми розуміємо те, чого раніше ніколи не чули).

Другим аспектом мови він вважав мовну систему – насамперед словник та граматику.

Третій аспект мовних явищ – мовний матеріал, тобто «сукупність всього, що говориться та розуміється у визначеній обстановці в ту чи іншу епоху життя певної суспільної групи».

Відношення між мовленнєвою діяльністю та мовним матеріалом Л.В. Щерба визначав наступним чином. Мовленнєва діяльність створює мовний матеріал. Мовна система виводиться лінгвістами з мовного матеріалу. Мовленнєва діяльність і продукує мовний матеріал, і несе в собі зміни мовної системи. Тим самим всі три аспекти мовних явищ тісно пов'язані один з одним.

Л.В. Щерба також визначав, що мовленнєва діяльність зумовлюється складним мовленнєвим механізмом людини, чи психофізіологічною мовленнєвою організацією індивіда. Ця мовленнєва організація не є рівною сумі мовленнєвого досвіду (говоріння та розуміння), і є його своєрідною переробкою. Вона є соціальним продуктом і служить індивідуальним проявом мовної системи. (яка утворюється із мовного матеріалу).

Індивідуальна мовна система пов'язана з мовною системою, що належить всьому суспільству, через індивідуальну мовленнєву систему (психофізіологічну мовленнєву організацію). Тому уявлення окремих індивідів про мовну систему несуть на собі відбиток особистісного мовленнєвого досвіду. Л. В. Щерба ввів у науку важливе з психологічної точки зору розмежування механізму (мовленнєвої організації людини) і процесу (мовленнєвої діяльності), а також процесу (мовленнєвої діяльності) та продукту (мовного матеріалу).

На думку О.О. Леонтьєва, саме погляди Л.В. Щерби справили найбільший вплив на психологічну та лінгвістичну науку при виникненні вітчизняної школи психолінгвістики.